

Urška BOLČINA
Boštjan KERBLER

Bivalne razmere starejšega prebivalstva v občini Ruše

Vsa Evropa se vse bolj pogloblja v demografsko krizo, več se delež starejšega prebivalstva, za katero pogosto ni ustrezno poskrbljeno, tudi iz vidika bivalnih razmer. Tako Ustava Republike Slovenije kot tudi Evropska konvencija o človekovih pravicah navajata pravico ljudi do socialne varnosti in urejenih bivalnih razmer, v številnih primerih pa se izkaže, da gre samo za črke na papirju. Občina Ruše, ki je obenem tudi upravna enota, je edina upravna enota v Sloveniji, ki kljub visokemu deležu starejšega prebivalstva še nima doma za starostnike. Rezultati naše raziskave, izvedene med starostniki v

Rušah, so pokazali njihovo močno navezanost na nepremičnine ter tudi visok lastniški delež in dolgo obdobje bivanja v stanovanjski nepremičnini. Izkazalo se je tudi, da bi se visok delež vseh vprašanih odločil za bivanje v domu za starostnike, če bi bili v to primorani.

Ključne besede: staranje in starostniki, bivalne razmere, občina Ruše, demografska kriza

1 Uvod

V članku želimo poudariti dejstvo, da so bivalne razmere starostnikov v Sloveniji vse večji problem. Čeprav so starejši morda lastniki nepremičnin, v katerih bivajo, in imajo s tem zagotovljeno streho nad glavo, to še ne pomeni, da so bivalni pogoji v njih zanje tudi ustrezni. Starejšim je treba zagotoviti predvsem kakovostno staranje, k čemur prištevamo telesno in duševno zdravje, osnovno materialno preskrbljenost, vključevanje v družbo in s tem dopuščanje možnosti, da imajo starejši čim dalj časa nadzor nad svojim življenjem (Hvalič Touzery, 2007). Starostniki v Sloveniji se namreč večinoma ne želijo seliti iz svojih domov, ampak hočejo čim dalj časa ostati v domačem okolju. To je pogosto problematično, še posebej z vidika neustreznih bivalnih razmer in nepremičnin, v katerih živijo.

V Sloveniji živi kar 20,9 % ljudi, starejših od 65 let, kar nas uvršča med države z zelo starim prebivalstvom (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Proces staranja prebivalstva se je začel še posebej izrazito kazati po letu 1980, ko je začela upadati tudi rodnost (Šircelj, 2009). Občina Ruše rahlo odstopa od slovenskega povprečja, saj ima prebivalcev, ki so stari 65 let ali več, kar 22,6 %, to pomeni 1.594 starejših (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Glede na to, da je občina v ruralnem območju, je ta podatek še posebej zaskrbljujoč, saj je eden od demografskih problemov v Sloveniji tudi neenako-

merno staranje po regijah. Demografske analize namreč kažejo, da večina starostnikov živi predvsem v ruralnih predelih, in ta odstotek se bo v prihodnje le še višal, kar seveda vodi v še večjo poglobitev razlik med podeželjem in mesti, prav tako je to povezano tudi s slabšimi možnostmi oskrbe in razvoja (Kavaš, 2019).

Namen prispevka je prikazati, kakšne so trenutne bivalne razmere starostnikov v Rušah – občini, ki se prav tako predeljuje kot ruralna. Na podlagi opravljene raziskave smo namreč starejše neposredno povprašali o njihovih bivalnih razmerah in problematiki, povezani s tem, ter tudi o zadovoljstvu z bivanjem v občini Ruše.

2 Starost in staranje

Staranje prebivalstva je proces, ki je zaznamoval in zaznamuje prav vse postmoderne družbe. Gre za fiziološki proces, ki ga ni mogoče spremeniti, ustaviti ali izkoreniniti. Edino, kar se lahko spremeni, sta dojemanje in odnos do starosti, tako družbe kot do samega sebe. Prav zaradi negativne konotacije termina »star«, se ta uporablja vse manj oziroma pogosto pomeni nekaj slabšalnega (Macuh, 2019). Favoriziranje večne mladosti

je tisto, kar je najbolj v ospredju, zato so starost in starostniki pogosto zelo zapostavljena in tudi ranljiva skupina, kot nekaj, čemur nima smisla namenjati preveč časa in sredstev.

Vse to privede do globljega problema, ki ima zelo velike razsežnosti in posledice na vseh področjih. Bistveni značilnosti današnje družbe sta staranje prebivalstva in s tem povezana dolgoživa družba, na drugi strani pa upad rodnosti. Zato je pomembno, da se ta problematika tudi jasno poudarja. Treba se je osredotočiti na njeno reševanje, na pozitivno sprejemanje in odnos do starosti ter pripraviti ustrezne strategije za kakovostno bivanje v tem obdobju in prilagoditev dolgoživi družbi. V Sloveniji je Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti leta 2017 sprejelo Strategijo dolgožive družbe. Ključen poudarek pri tej je predvsem koncept aktivnega staranja, ki starejše prebivalstvo spodbuja k čim daljši dejavnosti, kar vodi do večje koristi za vso družbo. Dolgoživa družba v današnjih časih namreč ni družba, v kateri bi bile vloge jasno in natančno razdeljene na mladost, srednja leta in starost, ampak gre vse v smeri tega, da je bistveno, da ljudje ne glede na življenjsko obdobje čim bolj izkoristijo svoje zmožnosti in so s tem tudi čim dalj časa vključeni v družbo, kar jim omogoča tudi aktivno in kakovostno staranje (Macuh, 2019). Zelo kontradiktorno pa je pri večini ljudi še vedno zakoreninjena miselnost, da bi se morali starejši ljudje umiriti in umakniti ter s tem odstopiti prostor v družbenem dogajanju mlajšim generacijam. Prav upokožitev naj bi bila tista, ki bi ljudem ob nenehnem hitenju in obsedenosti s storilnostjo omogočila, da so preprosto sami s seboj, in idealno obdobje za upočasnitev (Ramovš, 2017).

Staranje je zelo kompleksen proces, na katerega je mogoče gledati z dveh vidikov, s pozitivnega in negativnega. In prav tukaj se skriva srž problema, to je da se vsaka sprememba začne pri človeku samem. Če bodo ljudje spremenili mišljenje in starost začeli dojemati kot nekaj pozitivnega, kot del življenja, kot obdobje, v katerem lahko družbi in sebi prinesesh veliko dobrega ter se tvoje življenje nikakor ne konča, zato se ti ni treba umakniti za štiri stene, bo to kmalu postalo mišljenje ne samo posameznika, ampak celotne družbe. In bistveno pri vsem skupaj je predvsem to, kako družba sprejema določen pojav, saj so od tega odvisna sredstva ter s tem povezani rešitve in programi, ki jih je pripravljena nameniti določenemu pojavu, kot sta staranje in z njim povezana dolgoživa družba.

3 Demografska kriza

Živimo v času, v katerem smo soočeni s številnimi krizami, od ekološke, ekonomske, energetske, demografske ipd. Pogosto prav demografska kriza ostaja nekje v ozadju in se nanjo ne opozarja toliko, čeprav imajo njene posledice katastrofalne razsežnosti, ki lahko nenazadnje vodijo v izumrtje naroda.

Demografska kriza se v Evropi najbolj kaže v upadu rodnosti in hkratnem staranju prebivalstva oziroma vse večjem deležu starejšega prebivalstva, za katero pogosto ni ustrezno poskrbljeno. Spremembe seveda niso nastale čez noč in so posledica različnih dejavnikov, med drugim tudi podaljševanja življenjske dobe, predvsem zaradi boljše zdravstvene oskrbe, večjega udobja, napredka v farmaciji in medicini, višjega življenjskega standarda ipd. Razvite družbe se z obstoječim stanjem in čezmernim številom starostnikov pogosto ne znajo soočiti. Še vedno obstaja zelo visok delež starostnikov, ki jim v razviti in socialno usmerjeni družbi, ni zagotovljeno kakovostno staranje, kamor seveda prištevamo tudi ustrezne bivalne razmere.

Demografske spremembe, ki smo jim priča v zadnjih letih, nas tako postavljajo pred štiri bistvene naloge: dolgotrajna oskrba starostno onemoglih, zdravo in kakovostno staranje tretje generacije, gospodarski razvoj ob staranju zaposlenih in delovanje vseh v skladu s solidarnostjo (Ramovš idr., 2020). Dejstvo je, da so v življenju edina stalnica prav spremembe, in tako je tudi s spremembami v demografiji. Na staranje se je treba privaditi, ga obravnavati ter stremeti k njegovemu reševanju in iskanju rešitev, ki naj se kažejo tudi v urejenih razmerah starostnikov, ki naj bodo take, da jim bo omogočeno predvsem kakovostno staranje.

4 Oblike bivanja za starostnike

Bivalne razmere so bistvene za človekovo existenco in kakovost življenja, življenje v urejenih bivališčih namreč močno vpliva tudi na človekovo dobro počutje. Zdravstveno stanje ljudi, ki so prikrajšani pri bivalnih razmerah, je pogosto slabše (Rodrigues idr., 2012). Bivalne razmere so za človeka pomembne v vseh življenjskih obdobjih, še posebej v starosti, ko mu že pešajo moči, je pomembno, da je njegovo bivališče povezano s čim manj omejitvami in čim večjim udobjem. V Sloveniji poznamo za starostnike predvsem institucionalne oziroma formalne oblike bivanja, med katere prištevamo domove za starostnike, socialno varstvene zavode in oskrbovana stanovanja. Čeprav so časi in potrebe starejših vse bolj naklonjeni procesu deinstitutionalizacije in s tem zmanjšanju vpliva formalnih oblik bivanja, je Slovenija v primerjavi z drugimi evropskimi državami še vseeno v velikem zaostanku. Uvajanje neinstitutionalnih oblik bivanja žal pri nas poteka zelo počasi in z zadržki, ki so povezani predvsem s sredstvi in tudi z interesom.

4.1 Institucionalne oblike bivanje

Pretirana institucionalizacija je vse bolj v zatonu, saj rigidno postavljanje pravil in hierarhija ljudi omejujeta ter onemogočata individualnost in lastno mišljenje, s tem pa zavirata dolgoročni razvoj človeka in tudi družbe. Domovi za starostnike, ki so v Sloveniji najbolj razširjena institucionalna oblika bivanja,

na starostnike pogosto ne vplivajo najboljše. Starostnikom je namreč treba omogočiti, da bi čim dalj časa lahko odločali o svojem življenju in počeli to, kar jih veseli, medtem ko jim zaprta institucija vse to vzame.

V Sloveniji imamo po podatkih iz leta 2020 kar 102 domova za starostnike (Skupnost socialnih zavodov Slovenije, e-vir). Pri gradnji teh se vse bolj upoštevajo tudi potrebe starostnikov, kar pomeni, da je takih, ki imajo več kot 100 ležišč, vedno manj ali jih sploh ni več, vse bolj se namreč pojavlja četrta generacija domov za starostnike. Bistvo teh domov je, da želijo v njih čim bolj poustvariti domače okolje in čim manj dajati vtis institucije (Schittich, 2010). Želijo se približati gospodinjstvu in so sestavljeni iz majhnih skupin, ki imajo odgovorno osebo, prav tako posamezniku zagotavljajo veliko mero odločanja in samostojnosti. Pohvalno je, da se pri gradnji domov vedno bolj upoštevajo želje starostnikov, s čimer se omogoča tudi njihovo kakovostno bivanje. Časi, ko so domovi za starostnike bolj spominjali na bolnišnice, so očitno minili, kar pomeni, da se spreminjata tudi dožemanje in odnos do starejših ljudi in starosti, kljub vsemu pa imamo v Sloveniji še veliko manevrskega prostora predvsem pri večjem zavzemanju za uvedbo neinstitucionalnih oblik bivanja.

4.2 Neinstitucionalne oblike bivanja in bivanje doma

Med neinstitucionalne ali neformalne oblike bivanja prištevamo sobivanje starejših v skupnosti, medgeneracijske skupnosti, strukturirana naselja za starejše ljudi, oskrbovano bivanje v lastnem domu in stanovanjske zadruge. Vsaka od oblik pomeni za bivanje prednost ter postavlja na prvo mesto prav želje in potrebe starostnikov. Neinstitucionalne oziroma neformalne oblike bivanja in s tem povezan proces deinstitucionalizacije starejšim ljudem omogočajo, da čim dalj časa živijo samostojno in imajo nadzor nad svojim življenjem. Dejstvo je namreč, da večina starostnikov svojih domov ne želi zapustiti, ampak želijo do smrti živeti v domačem okolju. In starostnika vzeti iz domačega okolja in ga premestiti v ustanovo oziroma dom je pogosto usodno. Prav zato je treba v Sloveniji veliko več sredstev nameniti razvoju neinstitucionalnih oblik bivanja.

Glede na to, da je v Sloveniji zelo velik delež lastnikov nepremičnin, ki so močno navezani na dom in se ne želijo seliti, je potencial predvsem podaljšano bivanje doma. Starejši ljudje se zelo težko odločijo za selitev od doma, med drugim tudi zato, ker se bojijo, da bi s tem izgubili bližnje osebe oziroma odnose z najbližjimi. Lasten dom jih tudi navdaja z občutkom miru, gotovosti in trdnosti, prav zato velja sodobno gerontološko načelo, da naj bi bilo bivanje doma za starostnika najboljše (Ramovš, 2014).

Čeprav Slovenija prednjači po številu lastniških nepremičnin, je treba poudariti, da ni vsaka nepremičnina tudi primerna za bivanje, še posebej za starostnike. Prav zato je treba že dovolj zgodaj poskrbeti za prilagoditev nepremičnine, da bo ta omogočala kakovostno bivanje in zadovoljila potrebe posameznika. Prav časovna komponenta je ta, ki se pogosto ne upošteva, in tako se starostniki za prilagoditev domov odločajo prepozno (Grdiša, 2010). Neprilagojene nepremičnine povzročajo številne probleme, zelo pogosti so padci starostnikov, ki lahko nastanejo kot posledica previsokih stopnic, neprilagojene kopalnice ali kopalniške opreme in drugih preprek, vse to pa pomeni tveganje za splošno zdravje starostnikov. Ob vedno večji druginji se vse bolj pojavljajo tudi stiske ljudi ob vzdrževanju nepremičnin, saj je to za marsikoga prevelik finančen zalogaj. Ker so pokojnine zelo nizke in večina starostnikov živi sama ali s partnerjem, se take nepremičnine ne vzdržujejo, kar močno načenna kakovost bivanja. Prav zato je treba dobro premisliti o ekonomičnosti bivanja doma in morebitnem negativnem vplivu na vsa druga področja v življenju (Kerbler idr., 2017). Naloga države na tem mestu bi morala biti, da kar najbolj v slovenski prostor vpelje tudi neformalne oblike bivanja, da gre v korak s časom in sledi dobrim praksam drugih evropskih držav. Sočasno je treba poskrbeti tudi za starostnike, ki ne želijo od doma, ter jim omogočiti kakovostno in varno bivanje doma. Ena od rešitev so gotovo subvencije, namenjene prilagoditvam bivališč starostnikov, s čimer se upoštevajo njihove želje po bivanju doma, prav tako pa se kar najbolj izkoristijo že obstoječe nepremičnine in lastništvo teh.

5 Starostniki v občini Ruše

Občina Ruše je glede bivalnih razmer starostnikov še posebej zanimiva, ker je edina upravna enota v Sloveniji, ki še nima doma za starostnike, čeprav delež starejših od 65 let v tej občini znaša kar 22,6 %, kar je več od slovenskega povprečja. Občina Ruše ima 1.594 prebivalcev starih 65 let ali več, povprečna starost v občini pa je 45,6 leta (podatki za leto 2021) (Statistični urad Republike Slovenije, 2022). Gradnja doma za starostnike je sicer načrtovana za leto 2022/2023, toda za zdaj se položaj glede izgradnje bolj ali manj ne spreminja. Vidimo lahko torej, da v občini živi skoraj četrtnina starejšega prebivalstva, prav tako občina velja za bolj ruralen predel, čeprav je v bližini mesta Maribor. In tudi demografske analize kažejo, da velik delež starejšega prebivalstva živi predvsem v ruralnih predelih, medtem ko naj bi se v prihodnosti ta odstotek le še višal. Odmaknjenost pa seveda vpliva na kakovost življenja starejših, saj so jim s tem oteženi dostopi do različnih storitev, manjša je možnost kakovostne zdravstvene oskrbe itd. (Furlan in Podobnik, 2020).

Eden od ključnih dejavnikov, ki bistveno vplivajo na življenje in razmere starostnikov, je finančna preskrbljenost. Po statističnih podatkih Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije za leto 2020 je povprečna pokojnina v Sloveniji znašala 732,82 evra, kar v današnjih časih pogosto zadostuje le za pokritje tekočih stroškov (Statistični podatki, Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije, 2022). In prav revščina in s tem povezane slabe razmere starostnikom pogosto le še otežujejo razmere ter onemogočajo kakovostno in aktivno staranje. Kot bomo predstavili v nadaljevanju na podlagi opravljene raziskave, tudi starostniki v Rušah niso izjema glede slabega finančnega položaja, lahko rečemo celo, da so glede višine pokojnine pod slovenskim povprečjem.

Čeprav starostnikom v Rušah ni na voljo domska oskrba, občina vseeno omogoča nekatere oblike pomoči, in sicer pomoč družini na domu, e-oskrbo, medgeneracijski center Rast, brezplačni prevozi Prostofer, projekt Starejši za starejše. Ob tem ima občina tudi nevladne in prostovoljne organizacije, v okviru katerih skrbijo za dobrobit starostnikov, in sicer Društvo upokojencev Ruše, Društvo upokojencev Smolnik in Klub upokojencev Bezena.

6 Raziskava

V opravljene raziskavi so nas zanimale bivalne razmere starostnikov v občini Ruše, predvsem kje, kako in s kom živijo, ali so na nepremičnino navezani, ali se želijo preseliti, ali so zadovoljni z razmerami v občini itd. Raziskava temelji na kvantitativni metodi, s katero smo bivalne razmere proučevali z zbiranjem številčnih podatkov in jih statistično analizirali, metoda, ki smo jo uporabili, je bila anketiranje, merski instrument pa anketni vprašalnik.

6.1 Raziskovalni vzorec

V raziskavi smo postavili dva pogoja – da so anketiranci stari 65 let ali več in da so občani občine Ruše. V raziskavi je sodelovalo 74 anketirancev, med katerimi so prevladovala ženske. Teh je bilo 46, moških pa 28. Povprečna starost vseh anketiranih je bila 72 let, prevladovali so tisti s končano srednjo šolo in skoraj polovica med njimi je bila poročena. Kot pričakovano, je živela večina anketirancev v lastniški hiši ali lastniškem stanovanju, v povprečju več kot 30 let. Ne moremo pa zanemariti zaskrbljujoče ugotovitve, da zelo velik odstotek starostnikov živi popolnoma samih, predvsem ovdovelih, čeprav so bili vse življenje vajeni živeti s partnerjem oziroma partnerko. Druga zaskrbljujoča ugotovitev je finančno stanje anketirancev, saj več kot polovica vseh s svojimi dohodki komaj shaja. Že samo na podlagi osnovne predstavitve raziskovalnega vzorca se nam jasno pokažeta dva pereča problema, ki zadevata anketirance

in tudi vse starejše občane Ruš – osamljenost in zelo slabo finančno stanje, kar pomeni, da je večina pravzaprav na robu preživetja.

6.2 Predstavitev rezultatov

Glede na to, da smo v sklopu anketnega vprašalnika preverjali bivalne razmere starostnikov v Rušah, so nas ob tem zanimali tudi njihovi občutki in dožemanje, ki prav tako vplivajo na kakovost njihovega bivanja.

Najprej nas je zanimala navezanost na bivališče in okolje bivanja oziroma sosesko. Vprašanje je bilo razdeljeno na dva dela, pri čemer smo v prvem delu anketirance povprašali o tem, kako zelo so navezani na svoje trenutno bivališče oziroma nepremičnino, v drugem pa, kakšna je njihova navezanost na sosesko oziroma okolje, v katerem živijo. Pri obeh delih je bilo na voljo šest odgovorov, in sicer: »sploh nisem navezan/-a«, »nisem navezan/-a«, »niti-niti«, »navezan/-a«, »zelo navezan/-a« in »ne vem«. Glede navezanosti na nepremičnino jih je največ oziroma 28 (37,87 %) med njimi odgovorilo, da so na nepremičnino navezani. Sledijo tisti, ki so na nepremičnino zelo navezani, teh je 26 oziroma 35,13 %, sedem anketirancev oziroma 9,45 % na nepremičnino ni navezanih, šest oziroma 8,10 % je izbralo odgovor »niti-niti«, štiri med njimi oziroma 5,40 % na nepremičnino sploh niso navezani in trije oziroma 4,05 % so izbrali odgovor »ne vem«. Glede na to, da je po analizi med anketiranimi takih, ki so lastniki nepremičnine, 72,98 %, je »zelo navezanih« in pa »navezanih« skupaj 54 oziroma 73,00 % vseh anketiranih, ko pa odgovore anketirancev pogledamo še podrobneje, vidimo, da so tisti, ki so lastniki nepremičnin, tudi bolj navezani na svoj dom. Lastniki nepremičnine so torej pri vprašanju o navezanosti večinoma tudi odgovorili, da so nanjo ali »navezani« ali »zelo navezani«, kar kaže, da lastništvo nepremičnine vsekakor vpliva tudi na odnos do nje oziroma v našem primeru na navezanost. Prav tako na navezanost vpliva tudi čas bivanja v nepremičnini. Med »navezanimi« in »zelo navezanimi« so večinoma taki, ki v isti nepremičnini živijo že več kot 30 let. Večinoma so starostniki zelo navezani na svoj dom, kar je povezano tako z lastništvom kot tudi z obdobjem bivanja v nepremičnini in časom, ki ga preživijo doma (Kerbler idr., 2020). V drugem delu tega vprašanja smo anketirance povprašali o navezanosti na sosesko oziroma okolje bivanja. Tudi tukaj so bila vprašanja enaka kot v prvem delu. Kar 42 anketirancev oziroma 56,79 % je odgovorilo, da so na svoje okolje oziroma sosesko navezani, 12 med njimi pa je na okolje zelo navezanih, kar predstavlja 16,21 % vseh vprašanih. Zanimivo je, da imamo tudi pri tem delu vprašanja samo med navezanimi in zelo navezanimi 54 anketiranih. Na podlagi rezultatov lahko ugotovimo, da kdor je navezan na svoje bivališče oziroma nepremičnino, je navezan tudi na svoje okolje oziroma sosesko, v kateri živi. 9,45 % ozi-

roma sedem med njimi je izbralo odgovor »niti-niti«, osem med vsemi vprašanimi oziroma 10,81 % na bivalno okolje ni navezanih in trije oziroma 4,05 % med njimi na okolje sploh ni navezanih. Le dva anketiranca (2,69 %) sta se odločila za odgovor »ne vem« oziroma na vprašanje nista dala polnega odgovora. Ugotovimo lahko torej, da so anketirani navezani tako na svojo nepremičnino kot tudi sosesko oziroma okolje, v katerem bivajo. Kot lahko razberemo iz rezultatov, imata pomembno vlogo pri navezanosti tudi obdobje bivanja v nepremičnini in lastništvo. Veliko starejših generacij je namreč zelo aktivno sodelovalo pri izgradnji svoje nepremičnine in se močno udejstvovalo pri vseh fazah gradnje. Zidali so po več let in za izgradnjo žrtvovali ves svoj zaslužek, prosti čas in energijo, pri tem tudi pogosto slišimo frazo »hišo so zidali z golimi rokami«. In prav to žrtvovanje in želja po lastnem domu in varnosti ter seveda občutek uspeha in sreče ob vselitvi še toliko bolj poglobljajo vse občutke navezanosti na bivališče.

Pomembna dejavnika pri kakovosti in zadovoljstvu z bivanjem sta tudi ocena ustreznosti trenutnega bivališča in potrebne spremembe v njem. Pri vprašanju o oceni ustreznosti z vidika bivalnih potreb v nepremičnini, v kateri živijo, so imeli anketiranci na voljo šest odgovorov oziroma lestvico od 1 do 5 in šesti odgovor »ne vem, brez odgovora«, namenjen vsem, ki na vprašanje niso hoteli odgovoriti. Pri tem je odgovor pod številko 1 pomenil, da nepremičnina »sploh ne ustreza«, 2, da »ustreza v majhni meri«, 3, da »niti ustreza-niti ne ustreza«, 4, da »po večini ustreza«, in 5, da »popolnoma ustreza«. Kar 43 (58,13 %) med vsemi anketiranimi je odgovorilo, da nepremičnina »po večini ustreza« njihovim bivalnim potrebam. Sledi odgovor, da nepremičnina »popolnoma ustreza« bivalnim potrebam starejših, ki ga je obkrožilo 14 anketirancev oziroma 18,91 %. Devet (12,16 %) med njimi meni, »da ustreza v majhni meri«, štirje izmed njih (5,40 %) so bili nevtralni in so odgovorili, da »niti ustreza-niti ne ustreza«, dva (2,70 %) sta odgovorila, da nepremičnina »sploh ne ustreza«, in prav tako dva (2,70 %) anketiranca na vprašanje nista odgovorila oziroma sta obkrožila odgovor »ne vem, brez odgovora«. Iz rezultatov lahko razberemo, da je večina starejših, ki bivajo v Rušah, zadovoljna s svojim bivališčem ter ne čuti potrebe po večji prenovi in prilagoditvi nepremičnine. Rezultati so zaskrbljujoči, ker je večina hiš v Rušah dvostanovanjskih, kar pomeni, da imajo stopnišče in večinoma niso prilagojene bivanju starejšim. Prav tako je v Rušah zelo malo stanovanjskih blokov z dvigalom in prav tako ni varovanih stanovanj, ki bi bila prilagojena bivanju starejšim. Iz tega lahko sklepamo tudi to, da dokler starejši s potrebo po prilagoditvi niso neposredno soočeni, se takemu bivanju preprosto prilagodijo in sprejmejo tudi vse pomanjkljivosti, ki so povezane s tem. Kot smo že ugotovili, ljudje pogosto sprejmejo določene pomanjkljivosti bivališča, saj jih premaga občutek navezanosti, ki je tudi med našimi anketiranci močno prisoten. Čeprav na podlagi pred-

hodnih odgovorov starostniki v Rušah večinoma ne ocenjujejo, da bi bilo z vidika njihovih bivalnih potreb njihovo bivališče neustrezno, smo jim zastavili vprašanje, kaj bi bilo v njihovi nepremičnini treba spremeniti, da bi lahko v starosti v njej samostojno bivali. Na to vprašanje je odgovorilo 41 oziroma 55,41 % anketirancev. Odgovarjali so večinoma tisti, ki so na predhodno vprašanje odgovorili, da jim nepremičnina »sploh ne ustreza«, »v majhni meri ustreza« in »niti ustreza-niti ne ustreza«. 33 oziroma 44,59 % med vsemi anketiranimi jih na vprašanje ni odgovorilo, kar kaže, da menijo, da ni treba spremeniti ničesar. Na voljo je bilo pet odgovorov, ki so zajemali: »preureditev kopalnice in stranišča«, »preureditve, ki omogočajo lažje in varno premikanje«, »zamenjava stopnic s klančino ali ustrežna višina in globina stopnic«, »preureditev kuhinje« ter »prilagoditev in odstranitev odvečnega pohištva«. 15 anketirancev med vsemi, ki so na to vprašanje odgovorili oziroma 36,59 %, meni, da bi bila najbolj potrebna obnove oziroma spremembe kopalnica in stranišče, 14 (31,14 %) si jih želi preureditev, ki omogoča lažje in varno premikanje, šest (14,63 %) med njimi pa meni, da so najbolj potrebne spremembe stopnice oziroma da je treba te zamenjati s klančino, isti delež anketirancev, torej šest (14,63 %), pa si želi prilagoditi in odstraniti odvečno pohištvo. Prav nobeden od anketirancev ni odgovoril, da so potrebne spremembe v zvezi s preureditvijo kuhinje, kot kaže ta prostor ustreza vsem in ne vidijo potrebe po preurejanju te ali pa so si jo že preuredili tako, da popolnoma ustreza njihovim potrebam. Odgovori na zastavljeni vprašanji sicer kažejo, da večini vprašanih njihovo bivališče ustreza, vendar ko smo jih o ustreznosti bivališča povprašali podrobneje, smo dobili rezultate, ki kažejo, da si starejši svoje domove želijo spremeniti. Večina jih navaja, da si želi preureditev kopalnice in stranišča ter tudi preureditve, ki bi jim omogočale lažje in predvsem varno premikanje. Starejši se zavedajo pomembnosti prilagoditev nepremičnine za udobnejše in kakovostnejše bivanje, prav tako si želijo izboljšav. Tudi vse raziskave potrjujejo, da so ustrezno prilagojena bivališča pomembna za starejše, saj se s tem zmanjša tveganje za poškodbe, ki so posledica padcev, prav tako se razbremeni tudi tiste, ki starostniku najbolj pomagajo, še posebej njihove svojce. Bistveno je, da bi se bilo treba bolj zavzemati za gradnjo t. i. domov za vse življenje, ki so prilagojeni človeku v vsakem življenjskem obdobju, kar se upošteva pri projektiranju in gradnji nepremičnine (Kerbler, 2011).

Pri vprašanju o pripravljenosti preureditve nepremičnine z lastnimi prihranki se je ponovno pokazal problem slabega finančnega položaja anketiranih, kar smo poudarili že v raziskovalnem vzorcu. Po analizi odgovorov smo namreč ugotovili, da je kar 42 anketirancev oziroma 56,77 % odgovorilo, da s svojimi dohodki ravno shajajo, 22,97 % oziroma 17 anketiranih se s svojimi dohodki zelo težko preživlja, 17,56 % oziroma 13 anketiranih pa se s svojimi dohodki preživlja brez težav. Dva

med anketiranci oziroma skupno 2,70 % na vprašanje nista odgovorila oziroma sta izbrala odgovor »ne vem, brez odgovora«. Na vprašanje o višini dohodka anketirancev jih med tistimi, ki so na vprašanje odgovarjali, kar 23 oziroma 31,08 % prejema pokojnino med 400 in 600 evri, sledijo anketirani, katerih mesečna pokojnina znaša med 600 in 800 evri, takih je 27,02 % oziroma 20 anketirancev, samo 6,75 % oziroma pet med njimi jih prejema pokojnino med 800 in 1.000 evri in še manj, samo štirje anketiranci oziroma 5,40 %, je tistih, ki mesečno prejmejo več kot 1.000 evrov. Slabo finančno stanje anketiranih je seveda tudi eden ključnih dejavnikov za to, da večina nima prihrankov. Med odgovori na vprašanje, ali bi bili pripravljene nameniti prihranke za preureditev nepremičnine, je večina takih, ki sicer kažejo interes in se zavedajo pomembnosti prilagoditev, vendar so brez prihrankov, teh je 22 oziroma 29,76 %. Sledijo tisti, ki sploh ne bi bili pripravljene nameniti prihrankov za preureditev, ki jih je 21 oziroma 28,37 %, 14 (18,91 %) med njimi je takih, ki bi bili pripravljene nameniti svoje prihranke za preureditev in izboljšavo obstoječe nepremičnine, 10 (13,51 %) med njimi je odgovorilo, da ne bi bili pripravljene, ker nimajo prihrankov, in 7 (9,45 %) anketirancev na to vprašanje ni dalo jasnega odgovora in so se odločili za odgovor »ne vem, brez odgovora«. Na nacionalni in lokalni ravni bi bilo treba poskrbeti za sredstva, ki bi se lahko namenila za preureditev oziroma prilagoditev bivališč starejših, ki so finančno šibkejši. Dejstvo je namreč, da večina Slovencev želi do smrti živeti doma v sebi znanem okolju, in prav to bi se jim moralo čim bolj omogočiti tako, da bi se bolj osredotočili na to, kako se lahko prilagodi in preuredi njihovo dosedanje bivališče, da bo zanje kar najudobnejše in predvsem varno.

V raziskavi nas je zanimalo, ali so anketiranci že kdaj razmišljali o selitvi, in če so, kakšni so bili njihovi razlogi za to. Kot smo pričakovali, jih je kar 55 (74,33 %) odgovorilo, da o selitvi niso razmišljali. 16 (21,62 %) anketirancev odgovorilo, da so o selitvi razmišljali, in trije (4,05 %) so obkrožili »ne vem, brez odgovora«. Rezultati tega odgovora ponovno potrdijo vsem dobro znano dejstvo, da si ljudje v starosti ne želijo selitve in spremembe bivališča, ampak hočejo ostati doma in v domačem okolju. O selitvi ne razmišljajo tudi zaradi navezanosti na dom, ki zavira razmišljanje o selitvi. 16 anketirancev, ki so po odgovorih sodeč razmišljali o selitvi, smo povprašali o njihovih razlogih za selitev. Mogočih je bilo več odgovorov, med njimi pa ni bilo odgovora, ki bi močno prevladal nad drugimi. Štirje (25,00 %) so odgovorili, da je glavni razlog razmišljanja o selitvi »dotrajana in stara nepremičnina«, enako število, torej 25,00 %, jih je odgovorilo, da je glavni razlog »težek dostop do nepremičnine (npr. veliko stopnic)«. Trije anketiranci (18,75 %) so označili odgovor »drugo«, pri čemer niso napisali konkretnega razloga. Dva anketirana (12,5 %) sta odgovorila, da je razlog »neprimerna nepremičnina, razporeditev prostorov in velikost«, prav tako dva sta odgovorila, da

bi se za selitev odločila zaradi »oddaljenosti sorodnikov in prijateljev«, dvema anketiranima pa se zdi ključna za selitev »oddaljenost javnih servisov in storitev (zdravnik, trgovina, avtobus, pošta)«. Eden od anketiranih (6,25 %) bi se preselil zaradi »zdravstvenih težav« in eden zaradi »nezmožnosti samostojno skrbeti zase«. Na ta odgovor je eden od anketiranih odgovoril tudi z odgovorom »ne vem, brez odgovora«. Zanimivo pa je, da nihče med anketiranimi ni izbral odgovora, da bi se želel seliti zaradi »zanemarjene okolice, hrupa, slabega zraka«, prav tako nihče od anketiranih ni poudaril »težav pri vzdrževanju nepremičnine (denarne težave, previsoki stroški)«. Čeprav večina vprašanih živi z zelo nizkimi pokojninami in s svojimi dohodki komaj shaja, se vzdrževanje lastne nepremičnine nikomur od njih ne zdi tolikšen strošek in finančno breme, da bi zaradi tega razmišljali o selitvi v manjšo in gospodarnejšo nepremičnino. Tudi to potrjuje, kako zelo so ljudje navezani na svoja bivališča in okolje, hkrati pa kaže, da so se ljudje sprijaznili s trenutnim stanjem in zaradi tega tudi živijo skromneje.

Glede na to, da se v Rušah načrtuje tudi izgradnja doma za starostnike, smo želeli preveriti, za katero obliko bivanja bi se odločili anketiranci, če sami zase več ne bi zmogli skrbeti, in ali bi želeli bivati v domu za starostnike v občini Ruše. Na vprašanje o obliki bivanja so imeli anketiranci na voljo pet različnih odgovorov. Več kot polovica anketiranih, natančneje 52,70 % oziroma 39, je odgovorila, da bi se odločili za »dom za starostnike«, sledi »bivanje v obstoječi nepremičnini z vsakodnevno oskrbo na domu«, in sicer je bilo teh 21 oziroma 28,38 %, devet anketirancev (12,16 %) bi se odločilo za »bivanje v oskrbovanem stanovanju« in pet (6,76 %) jih je izbralo odgovor »drugo«. Izstopa dejstvo, da se nihče med 74 anketiranimi ne bi odločil za »sobivanje starejših v skupnosti«, čeprav je bila ta oblika bivanja v anketnem vprašalniku edina posebej predstavljena. Najverjetneje je k temu pripomoglo predvsem to, da je tovrstna oblika bivanja pri nas slabo razvita in da starejši ljudje, ki živijo na podeželju, zanje še niso slišali ali jo zelo slabo poznajo. Eden od razlogov je najverjetneje tudi ta, da se ljudje, ki desetletja živijo sami ali z najožjimi člani družine, težko privadijo in prilagodijo drugim, zato niso pripravljene na sobivanje z drugimi. Kljub vsemu pa predvidevamo, da bi ob poznavanju tovrstne oblike bivanja in tudi drugih neinstitucionalnih oblik bivanja bili odgovori na to vprašanje drugačni, zato pozivamo medgeneracijski center, društva upokojencev in tudi občino Ruše, naj začnejo izvajati programe in srečanja, v okviru katerih bodo starejšim podrobneje predstavili neformalne bivalne oblike, ki v Sloveniji še niso popolnoma razvite, in z njimi delili tudi dobre prakse iz drugih držav. Iz analize odgovorov je razvidno tudi, da si starejši želijo bivati v domu za starostnike v Rušah. Kar 56,75 % oziroma 42 anketiranih je odgovorilo, da bi v domu želeli bivati, medtem ko jih 28 (37,84 %) tam ne bi želelo bivati. Štirje med vprašanimi (5,41 %) odgovora

niso navedli oziroma so izbrali odgovor »ne vem, brez odgovora«. Analiza odgovorov na zastavljeno vprašanje sovpadajo z odgovori na predhodno vprašanje, pri katerem je kar 52,70 % vseh anketirancev odgovorilo, da bi se, če sami zase ne bi zmogli več skrbeti, odločili za dom za starostnike. Iz odgovorov lahko razberemo tudi navezanost na kraj bivanja, saj jih po rezultatih večina želi ostati v Rušah. 28 anketiranih, ki ne bi želeli bivati v domu za starejše, je kot glavni razlog navedlo, da si »bivanja v domu ne bi mogli privoščiti (slabo finančno stanje, prenizka pokojnina)«, osem (28,58 %) jih je navedlo, da ne bi želeli bivati v domu zaradi »navezanosti na dom in domače okolje«, trije (10,71 %) ne bi bivali v domu zaradi »strahu pred neznanim« in trije (10,71 %) so se odločili za odgovor »ne vem, brez odgovora«. Iz odgovorov na vprašanje so razvidni slab finančni položaj anketirancev in prenizke pokojnine, da bi si bivanje v domu za starostnike sploh lahko privoščili, ter navezanost na dom in domače okolje, ki je pri anketirancih velika in jo prav tako poudarjajo kot razlog proti institucionalizaciji.

Pri odgovoru na vprašanje, kdo jim najbolj pomaga, kadar potrebujejo pomoč, imajo osrednjo vlogo še vedno družina in družinski člani. 72,98 % oziroma 54 vseh anketirancev je namreč na to vprašanje odgovorilo, da jim pomagajo družinski člani, sedem (9,46 %) jih je izbralo odgovor »prijatelji« in sedem (9,46 %), da nikoli ne potrebujejo pomoči. Trem (4,05 %) anketirancem najbolj pomagajo sosedi, trije (4,05 %) pa na to vprašanje niso odgovorili oziroma so izbrali »ne vem, brez odgovora«. Sodeč po odgovorih nihče od anketiranih primarno ne poišče pomoči pri patronažni sestri in socialni oskrbovalki, saj nobeden od anketiranih ni izbral teh možnosti.

Pomemben vidik kakovosti bivanja v občini in s tem povezanih bivalnih razmer je tudi zadovoljstvo starejših občanov z delovanjem občine, ali menijo, da so njihove želje in predlogi uslišani, ali jih občina upošteva, ali jih o redno obvešča o svojem delovanju na področju starostnikov ipd. V okviru tega sklopa smo starostnikom zastavili kar štiri vprašanja, odgovori nanje pa kažejo veliko apatičnost do delovanja občine. Pri vprašanju o zadovoljstvu z delom občine Ruše, še posebej na področju problematike starostnikov, kamor med drugim spada medgeneracijsko sodelovanje, pomoč na domu, družbeno dogajanje, izobraževanje starejših ipd., je kar 38 (51,35 %) anketirancev odgovorilo »ne vem, brez odgovora«, najverjetneje zato, ker delovanja ne poznajo tako dobro ali se za to niti ne zanimajo, kar je zelo zaskrbljujoč podatek, še posebej za občino. Izjemno pomembno je namreč, da so občani seznanjeni z delovanjem občine in novostmi. Iz odgovorov sta očitna apatičnost in zelo slabo poznavanje oziroma seznanjenost s področjem, ki je za starostnike pomembno, ob čemer bi se gotovo morali zamisliti odgovorni na občini, ki naj bi delovala v korist občanov. Obstaja sicer tudi možnost, da se anketiranci niso želeli izpostavljati in izražati svojega mnenja, čeprav je bila anketa anonimna.

22 (29,73 %) starostnikov meni, da občina Ruše naredi dovolj za reševanje problematike, zato so izbrali odgovor »da«, 14 (18,92 %) pa jih meni, da občina ne naredi dovolj, saj so izbrali odgovor »ne«. Čeprav več kot polovica anketiranih ni dala konkretnega odgovora oziroma je obkrožila odgovor »ne vem, brez odgovora«, lahko iz tega veliko razberemo. Vidimo lahko namreč, da starejši v Rušah pravzaprav niso seznanjeni z delovanjem občine in reševanjem problematike na področju starostnikov, saj sploh ne vedo, koliko in kaj občina naredi oziroma ali sploh kaj naredi na področju, ki najbolj zadeva predvsem njih. Občina mora na tem področju še veliko narediti, saj je dolžna skrbeti predvsem za zadovoljstvo svojih občanov, še posebej tistih najranljivejših. Pomembno je, da se občane redno obvešča o novostih, aktivni problematiki, dogajanju v občini in drugih družbenih dejavnostih, še posebej če se te nanašajo neposredno nanje. Pri tem se ne bi smelo zadrževati nikogar od starostnikov, pogosto se namreč zgodi, da določeno obvestilo ne doseže vseh oziroma velikega deleža starejših, zato je treba poskrbeti za obvestila različnih vrst, in sicer prek družbenih omrežij, lokalnih glasil, oskrbovalk na domu, različnih dejavnosti, društev, medgeneracijskega centra itd., s čimer se zagotovi, da novice res dosežejo najširši krog starejših občanov. Zelo podobni odgovori so bili tudi na vprašanje o zadovoljstvu s prepoznavanjem in upoštevanjem njihovih želja s strani občine. 39 (52,70 %) anketirancev je ponovno izbralo odgovor »ne vem, brez odgovora«, kar pomeni, da večina anketirancev svojega mnenja ni izrazila. Najverjetneje zaradi tega, ker ne vedo, ali občina upošteva njihove potrebe in želje, nad čimer se je treba zamisliti. 19 (25,68 %) anketirancev meni, da občina dovolj prepoznava in upošteva njihove želje in potrebe, 16 (21,62 %) pa temu nasprotuje, saj so izbrali odgovor »ne«. Predvidevamo lahko predvsem to, da občani pravzaprav ne vedo, ali občina upošteva njihove želje in potrebe, saj jim z ničimer ne pokaže nasprotno. To za občino ni pohvalno, saj se glede na odgovore zdi, da je to področje popolnoma prezrto. Na vprašanje o področjih, na katerih si starejši želijo izboljšav, torej kaj je največja pomanjkljivost, ki jo ima občina po njihovem mnenju, je odgovorilo samo 12 anketirancev oziroma 16,22 %, kar pomeni, da večji del anketirancev (62) žal ni odgovoril. Vse skupaj tako sovpadajo z odgovori na prejšnji vprašanji, le da tukaj anketiranci niso imeli na voljo odgovora »ne vem«, saj je bilo vprašanje odprtega tipa, zato svojega mnenja preprosto niso zapisali. To spet kaže na nezainteresiranost za delo občine in da so anketiranci zelo slabo obveščeni o njenem delovanju. Občina bi lahko to nezainteresiranost spremenila z boljšim obveščanjem in več dogodki, ki bi bili namenjeni starejšim, ključno je namreč, da se te poskuša čim bolj vključiti v različne dejavnosti, s čimer se poveča njihov socialni krog, obenem pa dobijo možnost, da jasno povedo, kar jih moti in kje si želijo izboljšav, in to je treba potem seveda tudi upoštevati. Majhen odstotek tistih, ki so dali svoje mnenje in s tem

poudarili pomembne pomanjkljivosti, ki bi se jih občina morala zavedati, si želi izboljšav, predvsem glede infrastrukturne ureditve, urejenih dostopov, trgovine, izobraževanj. Prav tako je večina vprašanih navedla tudi pomoč starostnikom, od ureditve njihove okolice in doma do storitev pomoči na domu, in seveda dom starostnikov.

7 Sklep

Demografska kriza je del nas in mi smo del nje, zato je pri ljudeh treba spodbujati to zavedanje. Vsi se staramo in vse več je starejših ljudi, ki živijo v nemogočih bivalnih razmerah, čeprav je pravica do urejenega stanovanja temeljna človekova pravica. Prav zato smo med starostniki v občini Ruše opravili raziskavo o njihovih bivalnih razmerah ter z njo pridobili odgovore in zavedanje, da slabe razmere in (ne)kakovostno staranje nista samo mit, ampak resničnost.

Starostniki v Rušah ne odstopajo bistveno od splošne problematike, ki smo ji priča po vsej Sloveniji. Večina vprašanih namreč živi v lastniški nepremičnini (hiša ali stanovanje) že več kot 30 let, nanjo so navezani in ne razmišljajo o selitvi. Zelo podoben je položaj povsod po Sloveniji, ki je ena od vodilnih v Evropi glede deleža lastnikov nepremičnin in tudi v miselnosti o tem, da je lastna nepremičnina statusni simbol ter zagotavlja varnost in srečo. Z raziskavo smo ugotovili, da bi se večina anketirancev v primeru onemoglosti odločila za bivanje v domu za starostnike, pri čemer lahko sklepamo tudi o njihovem nepoznavanju drugih alternativnih oblik bivanja. Na podlagi rezultatov lahko vseeno predvidevamo, da so starostniki v Rušah večinoma zadovoljni s svojimi bivalnimi razmerami, hkrati pa tudi zelo skromni in sprijaznjeni s slabšim finančnim položajem, ki je posledica bivanja v lastni nepremičnini. Področji, na katerih je še ogromno maneverskega prostora, sta vsekakor delovanje občine Ruše in odnos te do starostnikov, saj so ti popolnoma nezainteresirani za njeno delovanje. Občina se mora potruditi in se jim približati, imeti posluš za njihove predloge in želje ter predvsem vzpostaviti stik tudi s tistimi, ki so bolj osamljeni ter niso vključeni v različna društva in dejavnosti.

Vsekakor imajo Ruše in tudi vsa Slovenija še ogromno za posortiti pri razvoju neinstitucionalnih oblik bivanja, za katere se zdi, da v našem prostoru zelo težko zaživijo. Eden od velikih potencialov v Sloveniji, še posebej zaradi lastništva nepremičnin, je podaljšano bivanje doma, saj večina starostnikov zaradi navezanosti ne želi zapustiti svojega doma. Prav na tem področju so mogoče izboljšave in različne subvencije za prilagoditev bivališč starejših, s čimer bi jim omogočili kakovostno staranje.

Vsak od nas bi se moral seznaniti tudi s pojmom medgeneracijsko povezovanje in sodelovanje, ki bi ju morali ponotranjiti in živeti v skladu z njima, ter se zavedati solidarnosti in strpnosti do starejših.

Urška Bolčina, mag. prava

Magistrantka Katedre za pravo Evropske pravne fakultete Nove univerze, Ljubljana

E-pošta: ubolcina@gmail.com

Izr. prof. dr. Boštjan Kerbler, strokovno-raziskovalni svetnik
Nova univerza, Evropska pravna fakulteta, Katedra za pravo in management nepremičnin, Ljubljana
Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana
E-pošta: bostjan.kerbler@uirs.si

Opombe

[1] Prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela *Bivalne razmere starejšega prebivalstva v občini Ruše*, ki ga je pod mentorstvom izr. prof. dr. Boštjana Kerblerja na Evropski pravni fakulteti Nove univerze napisala in junija 2022 uspešno zagovarjala magistrica Urška Bolčina.

Viri in literatura

- Furlan, B., in Podobnik, M. (2020): Podeželje kot prostor celostnega reševanja bivanjskih vprašanj starejših. V: Krause, S. L. (ur.): *Demografske spremembe v Sloveniji in Evropi*, str. 58–69. Ljubljana, Inštitut dr. Antona Korošca.
- Grdiša, R. (2010): *Priročnik za načrtovanje sodobnih oblik bivanja starih ljudi*. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo, Katedra za urbanizem.
- Hvalič Touzery, S. (2007): *Supporting family cares of older people in Europe – The national background report for Slovenia*. Hamburg, LIT Verlag.
- Kavaš, D. (2019): Ocena vpliva demografskih in tehnoloških trendov na slovenski trg dela na nacionalni in regionalni ravni. V: Nared, J., Polajnar Horvat, K., Razpotnik Visković, N. (ur.): *Demografske spremembe in regionalni razvoj*, str. 61–71. Ljubljana, Založba ZRC.
- Kerbler, B. (2011): Alternativne oblike bivanja za starejše. *Geografski obzornik*, 58(3), str. 13–19.
- Kerbler, B., Filipovič Hrast, M., in Sendi, R. (2020): *Bivanje v starosti*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Kerbler, B., Sendi, R., in Filipovič Hrast, M. (2017): Odnos starejših ljudi do doma in domačega bivalnega okolja. *Urbani izziv*, 28(2), str. 18–31.
- Macuh, B. (2019): *Medgeneracijsko sodelovanje: potreba in zahteva časa*. Maribor, Kulturni center.
- Ramovš, J. (2014): *Za kakovostno staranje in lepše sožitje med generacijami*. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ramovš, J. (2017): *Sožitje v družini*. Ljubljana, Celjska Mohorjeva družba.
- Ramovš, M., Moulart, T., in Ramovš, J. (2020): *Na poti k starosti prijazni skupnosti*. Ljubljana, Inštitut Antona Trstenjaka.
- Rodrigues, R., Huber, M., in Giovanni, L. (2012): *Facts and figures on healthy ageing and long-term care*. Dunaj, European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Schittich, C. (2010): *Housing for people of all ages*. Berlin, Institut für internationale Architektur – Dokumentation GmbH Munchen.

Skupnost socialnih zavodov Slovenije (2021): *Skupnost socialnih zavodov Slovenije: predstavitev skupnosti*. Dostopno na: <https://www.ssz-slo.si/skupnost-socialnih-zavodov-slovenije> (sneto 1. 12. 2021).

Statistični urad Republike Slovenije (2022): *Število in sestava prebivalstva*. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05C4008S.px> (sneto 28. 2. 2022).

Šircelj, M. (2009): Staranje prebivalstva v Sloveniji. V: Hlebec, V. (ur.): *Starejši ljudje v družbi sprememb*, str. 15–44. Maribor, Aristej.

Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije (2022): *Statistični podatki ZPIZ 2022*. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/content2019/1statistini-podatki> (sneto 1. 2. 2022).